

I begynnelsen, vid horisonten . . .

"sent på jorden" framstår bara allt tydligare som den viktigaste av de svenska diktsamlingar som har utkommit det här seklet, om den också inte kan sägas vara den mest fulländade eller monumentala. Den gör det inte bara av den anledningen att den för rikssvenskt vidkommande innebar det första konsekventa försöket till lyrisk modernism – Pär Lagerkvist och de fem unga hade med sin blandning av nytt och halvmodernt inte helt lyckats frigöra sig från en sliten traditionalitet – utan också därför att den nya bärande linjen inom den svenska poesin under de sista trettio åren kan spåras tillbaka till just 1932 års "sent på jorden". Viktig har den varit inte minst för Ekelöfs egen fortsatta lyriska diktning, som sansade bedömare efter noggrant övervägande har förklarat vara den största på svenskt språk under vårt århundrade, ja sedan Stagnelius. Han har ständigt återvänt till "sent på jorden"-diktningen för att återfinna den röda tråden i sitt skapande, och dikter och motiv som härrör från den tiden har som samhörighetstecken och stödjepunkter dykt upp i de flesta av hans senare samlingar.

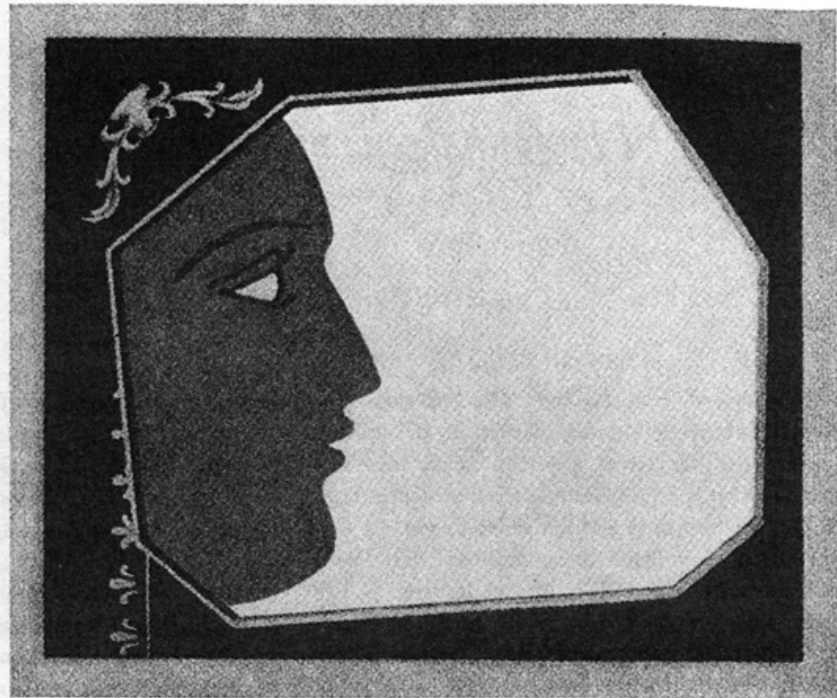
Ekelöf har dock i skilda sammanhang deklarerat sitt missnöje med "sent på jorden"-utgåvan, och i de omtryck som finns – det ena i trebandsutgåvan "Dikter" från 1949 och det andra i en illustrerad lyxupplaga från 1952, något förhastat angiven som "definitiv" upplaga – har han bytt ut ett par dikter mot andra från samma tid, lagt till och dragit ifrån, varför den enda möjligheten att läsa ursprungstexten har varit att komma över något av de omkring 600 exemplar som delvis på Ekelöfs egen bekostnad trycktes på Spektrums förlag.

Efter trettio år har han nu till sist accepterat att det han en gång tryckt, det har han också skrivit,

Gunnar Ekelöf *sent på jorden med Appendix 1962 och En natt vid horisonten*. Bonniers 1962. 22: 50.

och således bestämt sig för att trycka om den ursprungliga "sent på jorden" sida för sida och ord för ord, inklusive Otto G. Carlsunds färglagda vignett och de tomma sidor som i Ekelöfs komponerande av sina diktsviter fyller en funktion som inte enbart är estetisk. Den nya utgåvan är alltså så nära en facsimilutgåva man rimligen kan komma, vilket förtjänar framhållas; hans tidigare förfaringsätt har annars kunnat inge vänner av god ordning en motiverad misstänksamhet.

Men Ekelöf har inte nöjt sig med originalutgåvans text, utan har den här gången velat lämna en så långt möjligt fullständig redovisning av de texter som härrör från tiden fram till sommaren 1932. I en efterskrift berättar han att den ursprungliga samlingen med vänners bistånd sammanställdes ur ett tämligen vidlyftigt manuskript. Han menar nu att urvalet gav en missvisande bild av hans dåvarande poesi; framför allt kom inte den filosofiska bakgrunden med. Till det mest intressanta i efterskriften, som i lättläst förtätning innehåller det viktigaste han på mycket länge meddelat om sina utgångspunkter – om impulser från Brancusis skulpturer, Mallarmés och Desnos lyrik – hör påpekan- det att han läste Spinozas "Etik" och tog intryck av dennes sätt att argumentera, att behandla etik och affekter som om det vore frågan om geometri. Men Ekelöf förklarar sig ha genomskådats att Spinozas definitioner och axiom är värdeomdömen, att hos denne målsättning och metod är oförenliga och att det inte är möjligt att bevisa etiken efter ett geometriskt-matematiskt mönster. Den fundamentala klyvnaden av det "tänkande människoliv" som människan är har sedan ständigt sysselsatt honom, och utrensningen av de filosofiska diktmanuskripten 1932 bör alltså förklara varför det rationalistiska draget blev så starkt när Ekelöf, efter de emotionella och retoriska utsvävningarna i särskilt "Sorgen och stjärnan", tog upp det igen, nämligen i "Färjesång", en diktsamling som har brukat för-

Omslagsvignett till första upplagan av "sent på jorden" av Otto G. Carlsund

klaras genom att hänvisa till Eliotpåverkningar, men som alltså bör ses mot bakgrunden av hans tidiga Spinozaläsning – bland annat.

I den nya volymens två övriga avdelningar har Ekelöf ordnat de texter som fick stå över. Den första avdelningen, som han gett titeln "Appendix 1962", består dels av en svit naturlyriska dikter, kineserier kallar han dem själv, från den plötsliga inspirationsvåg som gjorde klart för honom att han inte var ämnad till musiker utan till poet. Det är i sin art utsökta, små impressioner av en besjälad natur, som till exempel denna fulländat enkla notation:

En kall regnig afton satt jag inkrupen i ett hörn
av mig själv och betraktade, orörlig och stirrande,
sälgens långa smidiga grenar som sakta vajade för
vinden.

Men "Appendix 1962" rymmer därutöver sju-tton sinsemellan mycket olika dikter från "sent på jorden"-tiden: den spinozistiska "Vad finns emedan det fattas oss?", där det heter

Om sömnen är dödens broder
då är de strålände stjärnorna oändlighetens
systar.
Om jag betraktar den stilla kosmiska skönheten
då njuter jag av oändlighetens liknelse redan i
livet.

Vad är: "fattas oss"?

Något på vilket vi, physice eller psychice, lider
brist, alltså saknar.
(Vad är "brist"?)

Vidare finns där prosadikter besläktade med den ovan anförda, en katalog sjöimpressioner tillägnad Evert Taube, en klassicistiskt sval dikt sådan som "I rymden vid källan där min tanke stannat", den passionerade bikten "Ur självmordsboken" och en dadaistisk skrivmaskinsdans, börjande med raden Bibiskrptsyz men avslutad med mystikens formel " $\infty = 0$ ", tecknet för nirvana, och därmed anknytande till den indiska mystik som satt sina spår i Ekelöfs hela lyrik. Lästa i följd gör de sju-tton dikterna emellertid ett heterogent intryck, vilket antyder att det bistånd som den 25-årige poeten fick vid ordnandet av sin debutsamling inte enbart var till nackdel: sannolikt var det enhetligheten, renodlingen av ett huvuddrag i ursprungsmanuskriptet, som gav samlingen en sådan enastående genomslagskraft. Några av dessa dikter har varit synliga tidigare i sammanhang där de faktiskt kommit bättre till sin rätt.

Så något om bokens tredje och sista avdelning, "En natt vid horisonten", med undertiteln "Fragment av abstrakt teater, 'regihäfte'". Och det är en enastående märklig skapelse. Om denna förklarar Ekelöf att han där försökt rädda bitar ur ett

BOKRECESSIONER

förtunnas och förtunnas
i ett slags ohörbarhet
en tunn röst -

Då sade jag till mig själv:
det där var säkert
slutet på något musikstycke

Boktekniskt fungerar det hela så att musikgestalten placerats på bladet mellan de två omstuvade hälfterna, varför läsaren genom att hålla detta blad lyft emot sig kan låta ögat glida från hälft till hälft (sidokuliss till sidokuliss) och på så vis tvingas till aktiv medverkan i pjäsens abstrakta händelseförlopp.

Det sammanbindande motivet i "En natt vid horisonten" är emellertid ett annat, nämligen det slutna rummets motiv. Lättast gripbart är det i en fantastisk anekdot i Gogols stil om en elegant klädd herre, som vid 5-tiden på morgonen den 17 juni år 18... klev ut genom ett fönster i femte våningen i ett hus på Gorochovajagatan och började promenera omkring i luften. "Denne herre var i själva verket nyfödd, vilket kan förklara hans beteende. Efterforskningar gävo nämligen vid handen, att fönstret tillhörde ett rum, som genom någon byggmästares försumlighet alldeles kommit att sakna ingångs- eller utgångsdörr." Redan här märks en dubbelexponering, att det slutna rummet också betecknar livmodern. I andra texter är dubbelexponeringen ännu tydligare, och den förut nämnda

Denna varelse, Namnlös
blir till i slutet rum
med ingen annan öppning än den glugg
han tvingas tränga sig ut genom

utmynnar i satser sammansatta av prokreations-, livmoder- och gravillusioner. Det handlar om människans gåtfulla tillkomst och födelse, hennes liv

och anammelse av verkligheten och om dödssignalen som ett moment i ett evigt kretslopp. Motivet vidgas alltså till att omfatta identitetsproblemet och frågan om världens tillkomst och fortvaro. "I begynnelsen var rymden färglös", heter det i dikten "Kosmogoni", en av dem där skapelsens herre Prajapati nämns vid namn.

Svårmodskänsla, revolt och dödslängtan präglar den år 1932 tryckta "sent på jorden", som står i dröm- och affektlivets tecken och visar släktskap med det slutande 20-talets ismer. Den kompletteras nu av "En natt vid horisonten", som är ett lidelsefullt försök att tankevägen upplösa verklighetskänslan och verklighetsbilderna, att steg för steg och med hjälp av cirkelformigt konstruerade texter närma sig den stora tanklösheten då tidens ur står stilla och kretsloppet brutits.

Det som gör denna utgåva så enastående är inte bara det poetiska försökets svårighetsgrad och art, utan också det lyckliga faktum att Ekelöf förunnats liv och krafter nog att själv så långt möjligt rekonstruera det, och dessutom göra det så att den sköna "ruinen" verkligen fått en sådan lyftning att läsaren ges en klar uppfattning om hur det himmelssträvande projektet en gång måste ha visat sig för den unge poetens fantasi.

Våra stora poeter har alltför sällan ägt en sådan kontinuitet i sitt skapande att de velat röra vid ungdomslyriken, eller också har de ryckts bort i förtid, och detta har haft till följd att knappast någon på Ekelöfs vis har sett om sitt hus för att sedan på nytt börja om. Det enda vi förut haft är, såvitt jag kan påminna mig, Frödings märkliga "Efter-skörd"; men hans krafter räckte inte mer än till detta enda, medan Ekelöf ställer ännu en liknande volym - omfattande Strountes-diktningen - i utsikt.

BOKRECESSIONER

EKO OCH KVARSTÄENDE FORDRAN

av Östen Sjöstrand

Bo Bergman *Makter*. Bonniers 1962. 15: 50.

Bo Bergman... För mig innebär det en bestämd klangfärg, rent musikaliskt om man så vill: jag tänker på Stenhammars "Positivisa", eller någon av Ture Rangströms tonsättningar. Men det innebär, naturligtvis, mycket annat. Månskensfiskare på

Strömmen, och andra stockholmsbilder. Jag tänker på sekelslutsstämningar, flanörlitteraturen, determinismen i "Marionetter" (och i Hjalmar Söderbergs sprattelgubbe i "Martin Bircks ungdom").

En av de första svenska skalder jag överhuvud taget stiftade bekantskap med var just Bo Bergman

emotionellt-intellektuellt försök att i en lång prosadikt skapa en sonatform, eller en symfoni, med alla möjliga bitoner och övertoner. Det skulle bli ett slags inre teater, eller film. Men han besatt för trettio år sedan icke tillräckliga resurser för att gå i land med projektet; det förblev ofullbordat, en ruin, och han har nu på grundval av de bevarade resterna försökt rekonstruera sin ursprungliga tanke och pussla ihop dokumenten om den konstnärliga och moraliska kamp som låg bakom. Tillsammans rymmer "regihäftet" trettio dikter varav dock ett större antal varit tryckta förut, dels i tidskrifter men framför allt i "Om hösten", den diktsamling där Ekelöf fullt uppenbart började gå tillbaka i sina egna spår. Själva titeln, "En natt vid horisonten", använde han således som rubrik redan 1946 över ett par i kalendern *Vindros* publicerade avsnitt, som här återkommer i identiskt samma form. Men den rymmer också tidigare otryckt stoff och en nyskriven skådespelsintroduktion.

I redogörelsen för sina redigeringsprinciper skiljer Ekelöf mellan tre kategorier: 1) exakt reproducerade dikter, 2) lätt omstuvade, rytmiserade el.dyl., och 3) dikter byggda på fullt klara och tydliga uppslag men först senare fullbordade. Men trots att han så långt möjligt gått tillbaka till originalmanuskripten och strävat att fullborda utkasterna i "sent på jordens" anda, så är det väl mera tveksamt om han lyckats försätta sig tillbaka till trettioalets stämning och situation, vilket skulle ha krävts för att fullborda utkasterna i samma anda som drev fram dem. Det ligger dock hela trettio år emellan och Ekelöf har de sista åren, med Stroun-tes-diktningen och slutarbetet på "En Mölna-elegi", utvecklat en kortare och kärvare, lärd och allusionsmängd stil som inte utan vidare låter sig för- enas med den flytande stilen i "sent på jorden". Det gör att man ganska lätt kan peka ut de senast färdigställda dikterna, exempelvis de båda inledande adlocutiones och den dikt som börjar "Den- na varelse, Namnlös". (Vilket inte innebär att de inte till sitt ursprung skulle höra till den aktuella tiden, men jag tvivlar på att den 25-årige Ekelöf skulle ha känt igen mer än själva tanken i dem.) På sitt sätt tydligast visar sig detta i skådespels- introduktionen som har hjälpt honom att ställa samman puzzlet (och som onekligen hjälper läsaren att visuellt föreställa sig denna pièce abstraite). I sig utomordentligt lärd och genomlyst är den i detta sammanhang anakronistisk: den är skriven av den Ekelöf som vid sen ålder lärt känna Grekland på platsen, inte av den 25-årige intellektuelle mysti-

kern lyssnande på Stravinskis "Våroffer" ur en grammofontratt dämpad med näsdukar och kal- songer i ett parisiskt hyresrum.

Det är trots allt skäl att betrakta "En natt vid horisonten" som en ny diktsamling i samlingen och inte som något slags posthum utgåva, redigerad och emenderad enligt akademiska principer. Dess kom- positionella enhet är mycket stark, liksom i de flesta av Ekelöfs samlingar, och bör rimligen vara ett nyskapat skikt i helheten.

Vi förs in som åskådare i en barockteater, inrymd i ett f.d. kapell i byzantinsk stil i en numera oansen- lig västgrekisk stad. Tekniskt och dekorationsmäs- sigt utgör teatern en förvirrande blandning av för 1500- och 1600-talen gammalt och nytt, religiöst och profant, ja bakom de allegoriska dekorationsfigu- rerna skymtar rentav den antika världens gudage- stalter. Spelet inleds med att de båda gudomlig- heterna Styrkan och Mildheten, som finns avbil- dade på ömse sidor om scenöppningen, harangeras, medan resten av pjäsen kan tänkas som ett spel med fond- och sidokulisser, där kulisserna då de återkommer i nya uppställningar har skiftat ut- seende men ändå är fullt igenkännliga. Huvud- handlingen börjar med ett framkastande av det ord, slut!, som så småningom kommer att utslungas när spelet är till ända, och därefter vidtar motivpre- sentationen och motivförskjutningarna, gestalt- och betydelseskiftningarna. Vi möter här återigen bar- nen som leker med ord på golvet, blommorna som tystnar och stenen som sluter sig, stegen som av- läggsnar sig mer och mer i världsrymden, perspek- tivet som löper in i horisonten varifrån det likt järnvägsskenor åter närmar sig, ropet som skall splittra den vita tystnadens bräckliga valv till skär- vor dansande över isen; och vi möter trötthetens eviga snö som sjunker som blommor och vita siff- ror, mörkret som faller konkretiserat till en svart nebulosa som behärskar rummet där poeten sitter, en okänd gud av fasa och frestelse som kommit för att fråga om hans identitet. Den okände guden fö- rekommer också i en dikt som finurligt kluvits itu och omstuvats och i vars snittyta en av de vack- raste dikterna ur "Om hösten" har infogats.

En tunn röst
som glider uppåt
En flock trianglar
som villrådiga stiger sjunker
i ett slags vattenskyrmning
om varann
men en tunn röst
som ständigt glider i glissando uppåt